

”Alkaneet suuret levottomuudet kautta maan” – Fredrik Litzénin almanakka- merkintöjä keväältä 1918

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkistoon luovutettiin syksyllä 2003 laaja sammattilaisen Lietzénin¹ perheen kirjeenvaihdosta, päiväkirjoista, almanakoista, kutsuista, lehtileikeistä, muistikirjoista yms. koostuva perhearkisto. Luovutettu aineisto täydensi samaan arkistoon jo aiemmin luovutettuja Fredrik Litzénin almanakkakokoelmaa ja osaa Paavo Lietzénin muistelmista.² Oinon talon isäntä Fredrik Litzén (1875–1963) kuului Sammatin 1900-luvun alun vaikutusvaltaisimpiin hahmoihin. Hän edusti selvästi Jonas Frykmanin ja Orvar Löfgrenin kuvaamaa 1800-luvulla syntyynyttä uudenlaista markkinasuuntautunutta ja innovatiivisuuteen pyrkivää maanviljelijätyyppiä konservatiivisena pidetyn ja perinteisiin arvoihin sitoutuneen talonpojan sijasta:

För den nya tidens bonde blir tidshushållningen allt viktigare. I takt med hans förvandling till en kalkylerande småföretagare och marknadsproducent lär han sig hushålla inte bara med sina produktionsmedel utan även med tiden. När vi under 1800-talet möter allt fler bönder som för dagbok, köper almanacka, skaffar sig fickur och även vällingklocka så är detta ett tecken på den nya tiddisciplineringen och prestige förbunden med att ha tiden i sin makt. (Frykman & Löfgren 1989, 30.)

---

¹ Perheen sukunimestä on kaksi erilaista kirjoitusasua: Litzén ja Lietzén. Jatkossa käytän muotoa ”Litzén” ainoastaan viitatessani Fredrik Litzéniin ja muotoa ”Lietzén” viitatessani Paavo, Ida tai Hanni Lietzéniin tai koko perheeseen.

² Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkiston kokoelmista löytyy yhteensä 26 Fredrik Litzénin almanakkatyyppistä kalenteria vuosilta 1905–1963: *Maatalouskalenteri* 1913–1921, *Kansanvalistuskalenteri* 1905 & 1918, *Pellervon kalenteri* 1927–1928, 1937–1942, 1948–1950, 1952, 1955 & 1957 ja *Matkailukalenteri* 1963. Arkiston kokoelmiin kuuluu myös 26 sivun pituinen ote Paavo Lietzénin muistelmista. Alkuperäiset muistelmat ovat yksityishenkilön hallussa, ja niitä on käytetty aineistona 2002 ilmestyneessä Sammatin historiassa (Kallio 2002).

Monien kunnallisten ja kirkollisten luottamustoimien lisäksi Fredrik Litzén kuului paikallisten pankkien, Säästöpankin ja Osuuspankin, hallitukseen ja oli perustajajäsen useassa Sammatin ensimmäisistä yrityksistä ja osuuskunnista, kuten Sammatin Höyrysaha Oy:ssä ja Sammatin Turvepeh-kutehdas Oy:ssä. (Kallio 2002, 301–312.) Oinon talossa oli yksi paikkakunnan ensimmäisistä puhelimesta, ja radion kuuntelun lisäksi talonväki seurasi useaa eri sanoma- ja aikakausilehteä. Litzén oli myös sosiaalisesti aktiivinen. Hän osallistui säännöllisesti sekä paikallisen nuorisoseuran ja kuoron toimintaan ja, kuten perheen jäämistöön kuuluvat lukuisat hää-, syntymä- ja hautajaiskutsut osoittavat, oli myös odotettu vieras perhetapahtumiin. Perheeseen kuului vaimo Ida o.s. Alho (1880–1950) ja kaksi lasta, Paavo (s. 1906) ja Hanni (s. 1908). Molemmat lapset kuolivat naimattomina ja lapsettomina, Paavo 1980 ja Hanni 1998.³

Kamppailu menneisyyden esittämisestä ei koske niinkään sitä, mitä menneisyydessä on tapahtunut, vaan siitä kenellä on oikeus menneisyyden esittämiseen ja mitä menneisyydestä esitetään. Artikkelissani tarkastelen Fredrik Litzénin maatalouskalenteriinsa tekemiä muistiinpanoja keväältä 1918 ja sitä, miten Litzénin kokemuksiin ja muistoihin on myöhemmin tukeuduttu kyseisestä ajanjaksosta kerrottaessa. Tässä on kyse niin historian (Kalela 2005), muistamisen (Hodgkin & Radstone 2006) kuin tarinankerronnan politiikasta (Jackson 2002): Kenellä on oikeus kertoa Sammatin vuoden 1918 tapahtumista? Kenen muistot pääsevät esiin? Miten tämä tapahtuu ja kenen toimesta? Fredrik Litzénillä oli koko kevään 1918 ajan näköalapaikka Sammatin sisällissota-ajan tapahtumiin. Maltillisena pidetty Litzén valittiin sodan alkaessa punakaartin valvoman elintarvikelautakunnan puheenjohtajaksi, mutta valkoisten vallattua Sammatin huhtikuun lopulla hän päätyi paikallisen suojeluskunnan johtotehtäviin. En suhtaudu Litzénin kalenterimerkintöihin ”pelkääntään” tietystä ajanjaksosta tietoa sisältävänä historiallisena lähteenä, vaan eräänlaisena Litzénin tuottamana selontekona siitä, mitä Sammatisssa keväällä 1918 tapahtui. Tältä osin lähestymistapani pohjautuu retoriseen diskurssianalyysiin. Tarkastelussani kiinnitän huomiota sekä siihen, mitä Litzén on merkinnyt kalenteriinsa mutta myös siihen, mitä hän on jättänyt merkitsemättä. Tarkoitukseni ei ole arvioida tai julistaa selontekoja oikeiksi vai vääriksi vaan tarkastella näiden rakentumista.

³ Eeva Joenpellon romaani *Avoim, hellä ja katumaton* (1991) kertoo vanhaa uusmaalaista tilaa pitävistä naimattomista sisaruksista Heikki ja Hertta Sarenista. Sarenin sisarusten esikuvana on pidetty Paavo ja Hanni Lietzeniä.

Almanakat ja kalenterit tutkimuskohteina

Kiinnostus erilaisten omaelämäkerrallisten tekstien tutkimiseen on kasvanut voimakkaasti viime vuosikymmeninä. Omaelämäkertojen, päiväkirjojen ja kirjeiden ohella kansanomaisen kirjoittamisen vähemmän tunnettuihin muotoihin, käsinkirjoitettuihin lehtiin, tilikirjoihin, ruokaohjeisiin sekä erilaisiin muistokirjoihin, on alettu kiinnittää huomiota. Folkloristien kiinnostus on kohdistunut pääasiassa (tyttöjen) keskinäistä ystävyyttä osoittaviin muistokirjoihin ja niihin rinnastuvien koululaisten keskuudessa suosittujen runovihkojen tutkimiseen. (Ks. esim. Ekrem 2002; Heggli 2000; Lipponen 1992.) Sosiaalisten verkostojen tarkastelun lisäksi muistokirjoja voidaan lähestyä myös muista näkökulmista, kuten Blanka Henriksson (2007) on tehnyt ihanne naisen konstruointia käsittelevässä väitöskirjatutkimuksessaan. Viime vuosina folkloristien katse on siirtynyt myös vakavampiin kansanomaisen kirjoittamisen muotoihin. Kirsti Salmi-Niklander (2004) on tarkastellut työläisnuorten käsinkirjoitettuja lehtiä kouluja käymättömien kansalaisaktiivien ilmaisukanavana. Ulla-Maija Peltonen (2003) on löytänyt sisällissodan aikaisista kuolemaan tuomittujen jäähyväiskirjeistä, viimeisistä viesteistä ja nk. kuolemanlavapuheista poikkeuksellisen intiimin ja henkilökohtaisen näkökulman vuoteen 1918.

Ensimmäinen suomenkielinen almanakka julkaistiin vuonna 1705 saksalaisten ja pohjoismaisten esikuvien mukaan. Alun perin astrologisesta terveysoppaasta kehittyi 1800-luvulle mennessä melkoinen, lähinnä maallisiin tarpeisiin syntynyt tietopaketti, josta löytyi monennäköistä tarpeellista tietoa mm. markkinapaikoista, verotusta koskevaa ohjeistusta ja valistuskirjoituksia maataloudesta, kotieläinten hoidosta, historiasta ja kulttuurista. Aikana, jolloin sanomalehtiä ei vielä ilmestynyt, valistavilla kirjoituksilla oli suuri merkitys. Näiden lisäksi almanakan lopussa saattoi olla lisälehtiä, joille oli painettu valmiita lomakkeita tulojen ja menojen, alustalaisten päivätöiden yms. asioiden kirjaamista varten. 1800-luvulla almanakkoja alettiin suunnata tietuille kohderyhmille, esimerkiksi työväenliikkeen jäsenistöä varten julkaisiin *Työväenkalenteria*, maanviljelijöitä varten *Pellervon kalenteria* ja *Maatalouskalenteria*. (Alanko 2005, 17–18; Vilkkuna 1998, 389–396.)

Yleisyydestään huolimatta almanakat ovat kansanomaisen kirjoittamisen muotona jääneet melko vähälle huomiolle.⁴ Pohjoismaalaiset ja keskieurooppalaiset historiantutkijat ja kulttuurientutkijat ovat käyttäneet almanakkoja pääasiassa historiallisina lähteinä tai etnografisina kuvauksina, joista on haet-

⁴ Turun yliopiston kansatieteen oppiaine toteutti vuonna 1975 almanakkamuistiinpanoja koskevan kyselyn, mutta sitä ei tiettävästi ole hyödynnetty. Fil. yo. Jukka Nyssönen kävi karanhoitoa, maaseudun käsityöläisiä, almanakkamuistiinpanoja ja päiväkirjoja käsittelevän kyselyaineiston läpi lokakuussa 2005. Kyselyyn vastanneista 351 henkilöstä vain 37 oli vastannut almanakkoja koskevaan osioon. (TYKL/kys/50.)

tu maatalouden kehittymistä tai maaseutuväestön elämäntapaa koskevia tietoja. (Stoklund 1980, 195–196.) Muiden kansanomaisen kirjoittamisen muotojen tapaan almanakkoja voidaan käyttää aineistona esimerkiksi tutkittaessa kansan luku- ja kirjoitustaidon kehitystä. (Stoklund 1980; Stoklund 2002; ks. myös Lorenzen-Schmidt & Poulsen 2002.) Niitä voi käyttää myös omaelämäkerrallisina ja tietyistä historiallisesta ajanjaksosta kertovina lähteinä. Ulla-Maija Peltonen on kuvannut erään vuoden 1918 melskeissä kadonneen miehen etsintää seuraamalla etsintää koskevia merkintöjä vaihe vaiheelta vaimon *Työväen taskukalenterista* (Peltonen 2003, 164–174).

Syy kulttuurien- ja kirjallisuudentutkijoiden kiinnostuksen puutteeseen löytyy ehkä almanakkamerkintöjen luonteesta, sillä toisin kuin päiväkirjoissa tai kirjeissä almanakkamerkinnät ovat yleensä melko niukkoja ja toteavia.⁵ Kirjoittajat eivät päiväkirjojen tapaan reflektoi niissä tuntemuksiaan vaan toistavat arkisia tekemisistään. Almanakat voi tässä mielessä rinnastaa muistikirjaita raporttimaisiin päiväkirjatyyppisiin, kuten kirjallisuuden tutkija Tero Norkola on luonnehtinut päiväkirjatyyppiä, jolle on ominaista kronologisesti järjestettyjen muutaman lauseen tai sanan merkinnöistä koostuvat sarjat. Nämä eroavat sekä tunnustuksellista, runsaasti henkilökohtaisia paljastuksia sisältävistä että tyyliään estetisistä, kaunokirjallisia teoksia lähenevistä ”varsinaisista” päiväkirjatyypeistä. (Norkola 1995.) Mutta ne voidaan myös luokitella yhdeksi päiväkirjatyyppiä, päiväkirjatyyppin pelkistetyimmäksi muodoksi. (Makkonen 1997, 229.) Tuija Saarisen tarkasteleman herralalaisen kyläoriginellin Heikan Jussin muistikirjamainen päiväkirja vuosilta 1963–67 muistuttaa pitkälti almanakkaa niukan tyyliinsä vuoksi. On mahdollista, että lähinnä säätä, töitä ja menojaan koskevia lyhyitä mainintoja vihkoonsa kirjannut Heikan Jussi on tarkoituksellisesti noudattanut almanakoista peräisin olevaa mallia. (Saarinen 2003, 65–68.) Raporttimaista päiväkirjaa on saatettu pitää silmälläpitäen tulevaa julkaistavaa omaelämäkertaa tai henkilökohtaista kirjeenvaihtoa, kuten kokkolalaisen porvaristytön Olga Ahlströmin päiväkirjamerkinnät vuosilta 1866–67 osoittavat. Etnologi Niina Sääskilähden tarkastelema Ahlströmin päiväkirja muodostui tarkkojen kellonaikojen mukaan jäsenneyistä arjen kuvauksista. (Sääskilahti 2000; Sääskilahti 2001.)

Lakonisuutta ja raporttimaisuutta on tulkittu sekä julkisten että yksityisten päiväkirjojen piirteeksi. Yhtäältä lakonisuuden on katsottu olevan juuri muiden luettavaksi tarkoitettujen päiväkirjan piirre. Kirjoittaja ei ole halunnut paljastaa kaikkea ulkopuoliselle. Toisaalta taas, jos tulevaisuus lukijaksi on

⁵ Tähän saattaa vaikuttaa myös se, että säilyneitä almanakkoja ja kalentereita on hyvin vähän. TYKL:n almanakkoja koskevassa kyselyssä monet vastaajat valittivat vanhojen almanakkojen puutetta. Niitä oli varta vasten hävitetty polttamalla, tai ne olivat hävinneet muutosten yhteydessä.

ajateltu kirjoittajaa itseään, ei merkinnöissä ole tarvinnut kiinnittää samalla tavoin huomiota esteettisiin piirteisiin tai kommunikoitavuuteen kuin ulkopuolisille lukijoille kirjoitettaessa. Nykyisin päiväkirjoihin liittyy yleisesti oletus salaamisesta ja päiväkirjojen erityisestä yksityisyydestä, vaikka näin ei kaikissa tapauksissa asianlaita ole. Internetin aikakautena julkisuuden henkilöiden ohella lukuisat yksityishenkilöt pitävät kaikkien luettavissa olevia nettipäiväkirjoja, blogeja. Mutta jo 1700- ja 1800-lukujen naispäiväkirjat olivat julkisia tai puolijulkisia. Näinä aikoina itseanalyysia esiintyi lähinnä uskonnollissävytteisissä päiväkirjoissa. (Makkonen 1997, 228–229.) Vaikka tänä päivänä merkitsemme kalentereihimme kaikenlaisia tietoja tulevista tapahtumista selviytyäksemme arjestamme, almanakkamerkintöjä voi päiväkirjojen tapaan käyttää muistuttamaan menneistä tapahtumista. Robert Fothergillin mukaan nämä *journals of personal memoranda* -tyyppiset päiväkirjat on kuitenkin pidettävä erillään tiettyä tarkoitusta varten pidetyistä työmuistikirjoista, joihin on kirjattava asiat, jotka täytyy muistaa. *Journals of personal memoranda* -tyyppiisiin almanakoihin kirjataan puolestaan ne asiat, jotka halutaan muistaa. Lakoninenkin merkintä voi toimia muistin apuvälineenä ja auttaa palauttamaan mieleen haluttuja tapahtumia. (Norkola 1995, 117–122 < Fothergill 1974, 19–20; ks. myös Sääsilahti 2001, 95–96.)

Almanakkojen kuten muiden yksityisluontoisten tutkimusaineistojen käyttöön liittyy useita huomionarvoisia tekijänoikeudellisia ja eettisiä näkökohtia. Onko minulla tutkijana oikeutta käsitellä tämän tyyppistä yksityisluontoista aineistoa lainkaan? Mitä seurauksia tästä aiheutuu? Fredrik Litzén perheineen on kuollut eivätkä he pysty ilmaisemaan mielipidettään siitä, miten olen käyttänyt hänen tuottamaansa aineistoa. Pohdittuani asiaa olen tullut siihen tulokseen, että Lietzénin perhe oli perillä arkistojen toimintatavoista. Koska osa aineistosta (almanakat ja muistelmat) oli luovutettu nimenomaan perheen toimesta arkistoon, oletan, että he ovat olleet tietoisia siitä, että niitä voidaan käyttää tutkimuksen tarpeisiin. Käsitystäni tukee myös se, että suurin osa perhearkistoon kuuluvasta aineistosta oli jo kertaalleen luetteloitu Paavo Lietzénin toimesta: valokuviiin oli merkitty taustatietoja, ja eri aineistot luokiteltu ja säilytetty erikseen. Lietzénin perheestä on kirjoitettu laajasti muissakin yhteyksissä (Tukkinen 1999; Kallio 2002), joten en välttämättä tuo esiin juurikaan uutta tietoa perheestä, vaan enintään yhdistän aiemmin julkaistuja tietoja uudella tavalla. Olen tietoinen siitäkin, että keskittyessäni Lietzénin perheen miesten tuottamiin aineistoihin, tulen osaltani vahvistaneeksi sekä kuvaa miehistä että yhteiskunnan eliitistä historian aktiivisina toimijoina.

Lukeva ja kirjoittava Lietzénin perhe

Perheessä panostettiin koulunkäyntiin ja itsekasvatukseen. Elias Lönnrotin kannustuksesta ja tuella Sammattiin perustettiin ensimmäinen kansakoulu jo vuonna 1868. Kansakoulun lisäksi Fredrik Litzén opiskeli muutaman vuoden (1901–03) maanviljelystä Orismalan maamiesopistossa. Molemmat lapset kävivät kansakoulun. Paavo seurasi isänsä jalanjalkia ja kävi maamiesopiston ja Hanni kotipaikkakunnalla sijaitsevan Elias Lönnrotin Emännyyskoulun. Perheen jäsenet osallistuivat ahkerasti nuorisoseuran, maamiesseuran ja muiden tahojen järjestämään sivistys- ja valistustoimintaan.

Lukeminen oli koko perheen harrastus, mutta isä Fredrik ja poika Paavo olivat myös innokkaita kirjoittajia ja muistiinmerkitsijöitä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston kokoelmista löytyy perheenjäseniltä kerättyjä sanontoja ja hokemia sekä joitakin heidän itsensä lähettämiä keruuvastauksia 1930-luvulta. Lisäksi Paavo Lietzén toimi puoli vuosisataa *Sanastaja*-lehden vastaajakunnassa ja lähetti tänä aikana yli 5000 sanatieta Sanakirjasäätiölle⁶. (*Kotiseutu* 1/1981, 35.) Paavo Lietzénia on haastateltu muutamaan kertaan paikallisena murteentaitajana Sanakirjasäätiön ja Turun yliopiston Suomen kielen murrekokoelmia varten. (SKNA 8857: 2.1969; TYSKÄ A2339.) Hanni Lietzénia olen haastatellut itse muutaman kerran. (SKSÄ 136.1988; SKSÄ 286.1989; TKU/A/91/243–244.) Näissä haastattelussa kävi hyvin ilmi, että isänsä ja veljensä tavoin Hanni oli kiinnostunut kotiseutunsa historiasta, mutta kuten Hanni itse asian kerran ilmaisi, hänen ja hänen äitinsä aika kului talontöissä eikä kirjallisille harrastuksille jäänyt miesväen tapaan aikaa.

”Pikkupojasta asti ovat sotaiset asiat olleet lähellä sydäntäni”, aloittaa Paavo Lietzén vuotta 1918 koskevat muistelmansa. Paavo Lietzén piti raporttimaista päiväkirjaa läpi talvi- ja jatkosodan sekä kirjoitti vuotta 1918 koskevat muistelmansa. Talvi- ja jatkosodan aikaiset päiväkirjat on julkaistu vuonna 1995 (Tukkinen 1995). Sen sijaan hänen vuotta 1918 koskevat muistelmansa ovat edelleen julkaisematta. Nämäkin oli tarkoitus julkaista ”kun viimeinenkin punakaartilainen on kuollut”, mutta kävi niin, että Paavo ehti kuolla ensin. Muistelmia on käytetty lähteenä kahdessa Sammatin historiaa käsittelevässä teoksessa. (Tukkinen 1999; Kallio 2002.) Muistelmat noudattavat ja vahvistavat pitkälti Fredrik Litzénin kalenterimerkintöjä keväältä 1918. On sinänsä kiinnostavaa, että vaikka tuhannet suomalaiset lähettivät vuotta 1918 koskevia muistelmiaan eri arkistoille ”muistojen patojen purkauddutta” 1960-luvulla, Lietzénit eivät näin tehneet, vaikka tunsivat arkistojen – erityisesti SKS:n kansanrunousarkiston – keruutoimintaa ja olivat harjaantuneita kirjoittajia. Paavo Litzén ei myöskään ottanut sota-aikoja puheeksi eri

⁶ Vuodesta 1976 osa Kotimaisten kielten tutkimuskeskusta.

aikoina tehtyjen murrehaastattelujen yhteydessä, vaikka tähän olisi tarjoutunut tilaisuus.

Agraariyhteisössä maatalouskalenteri oli muistinjatke, jonne maanviljelijä merkitsi itselleen tärkeitä tietoja, kuten päivän sään ja ajankohtaiset tilantytöt. Almanakkaan voitiin merkitä myös tietoja matkoista, kokouksista ja perhetapahtumista. Ensilukemalta vaikuttaa, että Litzén on merkinnyt kalentereihinsa ainoastaan maatalon töitä, säätä ja lukuisiin luottamustoimiin ja harrastuksiin liittyviä menojaan. Merkintöjen lähempi tarkastelu tuo esiin myös perheen: Idan kanssa on silloin tällöin käyty kyläilemässä sukulaisten luona, Paavon saama suuri hauki on huomioitu, ja kun tytär Hanni sairastui loppuvuodesta 1918 keuhkokuumeeseen, seurasi isä tyttären vointia tarkkaan. Suorastaan liikuttava on lapsenkäsialalla vuoden 1914 kalenteriin helmikuussa, nähtävästi isän kaupunkimatkaa varten, kirjoitettu muistutus:

Paavon ja Hannin muistilista. Pyssy ja kuvakirja. Kaksi kappalaa Meet-hurssi Makkaraa. Pussillinen Kahvileipää. Puolikas Pallojuustoa. Kennänauhat. Urheilupaita. Muistakaa!

Kalenterien sivuille on lisätty mietelmiä ja esimerkiksi vuoden 1905 *Kansanvalistuskalenterin* artikkeliin ”Karjalohjalla ja Sammatissa” on tehty korjauksia, tarkennuksia ja lisätty kommentteja. Kalentereissa on lisäksi runsaasti merkintöjä osto- ja myyntitapahtumista, saatavista, työmiesten palkanmaksuista ym. tilanhoitoa ja taloutta koskevista tapahtumista. Almanakan muistiinpanoista käy myös ilmi, mitä lehtiä talouteen on tilattu. Paikallisen *Länsi-Uusimaa* -lehden lisäksi Litzén tilasi paikalliselta työväenyhdistyksen aktiivilta kevättalvella 1917 *Sosialistin*. Miksi? Ehkä silkasta uteliaisuudesta tai seuratakseen tapahtumia eri näkökulmista?

Kevät 1918 Fredrik Litzénin silmin

Sodan syttyessä tammikuussa 1918 Sammatti kuului punaiseen Suomeen. Kuten Litzénin maatalouskalenterin otteesta näkyy, tiedot tilanteen kiristymisestä saavuttivat Sammatin vähitellen puhelimitse, sanomalehden ja mahdollisesti myös radion välityksellä. Elintarvikelautakunnan puheenjohtajana Litzénin tehtävänä oli nyt takavarikoida taloista elintarvikkeita, viljaa, lihaa ja vihanneksia Sammatin punakaartin tarpeisiin. Talolliset suhtautuivat takavarikointeihin lähinnä ryöstöinä ja pyrkivät välttämään ne eri tavoin, esimerkiksi piilottamalla tuotteita. Litzénin kalenterin merkinnät koskivat lähinnä säätä, talon töitä ja elintarvikelautakunnan tekemiä käyntejä.

1.1.–18.1. – ⁷

19.1. la Olin Ylitalossa maataloustuottajain kokouksessa. Pyyttää illalla kovasti.

20.1. su Oli Mallaa ja Kupilainen meillä pöytäkirjaa tarkastamassa. Merkitsin yhden osakkeen Lohnassuon turve osakeyhtiöön.

21.1. ma +2c aamulla. Tuiskunut yöllä vähän. Ensimmäinen suojapäivä tänä talvena. Satoi vähän iltapäivällä.

22.1. ti +3c aamulla. Suojailma. Satanut vähän jo päivällä.

23.1. ke –1c aamulla, iltapäivällä kova lumituisku. –5c illalla.

24.1. to –15c aamulla. Ajettiin kuroja Ruohastosta. –20c illalla.

25.1. pe –5c aamulla.

26.1. la Suoja ilma. Ajettiin kaurat kaikki Ruohastosta. Alkaneet suuret levottomuudet kautta maan.

27.1. su Olin Vanhassatalossa Hartzellin kanssa tarkastamassa Nuorisoseuran tilit. Tänään iltapäivällä ei pääse Helsinkiin telefonilla.

28.1. ma Kaunis ilma. Aurinko paistaa kokopäivän. Olimme Koivuniemessä ja Mallaassa Kaarlon päivillä. Tänä iltana tuli vielä Sanomat.

29.1. ti Puitiin kuroja vähän. Lämmin kaunis ilma. Pohjanmaalla kuului olleen suuria taisteluita punak. ja valkok. välillä.

30.1. ke Lämmin suoja ilma. Sain illalla paalutuskoneen Pousulta. Tuiskunut vähän illalla.

31.1. to +2c aamulla. Suoja ilma. Paalutettiin kauran ja rukiin olkia. Huhuja liikkeellä että valkokaarti on viime yönä ottanut haltuunsa Tampereen ja Malmin.

Sammattilaisia miehiä lähti rintamalle, mutta paikan päällä Sammatissa helmi- ja maaliskuu sujuivat rauhallisesti. Saksalaisista joukoista koostuva Itämeren pataljoona nousi maihin 3. huhtikuuta ja aloitti pitkän marssinsa Hangosta Karjaan ja Lohjan kautta Helsinkiin. Saksalaisten edetessä tilanne Sammatissa kiristyi, punakaarti liikkuu Sammatin ja Nummen välillä ja valmistautui mahdollisesti edessä olevaan pakoon mm. ryöstämällä elintarvikelaitekunnan keräämän viljan kunnan viljamakasiinista. Osa Sammatin isännistä katsoi tässä vaiheessa parhaaksi paeta tai piiloutua. Muistelmissaan PaaVo Lietzén kirjoitti, että jäljelle jääneet suojelukuntaan kuuluneet isännät aloittivat punaisten riisumisen aseista, mutta siirtyivät Karjalohjalle odottamaan lisäjoukkoja.

1.4. ti Oli E.t.l. kokous.

3.4. ke Oli E.t.l. kokous. Ervast muutti Lokkalaan. *Saksalaiset nousivat maihin Hankoniemessä.*⁸

4.4. to satoi aamulla. From vei myllyyn E.t.l. kuorman.

5.4. pe –

6.4. la *Saksalaiset valloittivat Karjan aseman.*

7.4. su *Karjalta tullut paljon pakolaisia tänne.*

⁷ Kalenterin ensimmäinen merkintä on tehty 19.1. Alkuvuotta, lähinnä säätä, koskevat tiedot on merkitty vuoden 1918 *Kansanvalistuskalenteriin*.

⁸ Kursivoidut kohdat on kirjoitettu eri kynällä ja mahdollisesti lisätty jälkepäin.

8.4. ma Vietiin Pekka punakaartille.

9.4. ti Punakaarti lähti pakoretkelle Nummelle päin. Sammattilaiset alkoivat riisua aseita punakaartilaisilta ja perääntyivät Karjalohjalle.

10.4. ke –

11.4. to Punakaartilaisia kehoitettiin riisumaan aseet pois. Vaan he tulivat takaisin Sammattiin.

12.4. pe Punakaartilaiset ryöstivät E.t.l. makasiinin avaimet meiltä ja alkoivat viedä viljaa Nummelle.

13.4. la Illalla punikit menivät Nummelle. *Veivät vankeina Tuomari Nevalaisen ja Rafael Ruokosen.*

14.4. su *Punakaartilaiset murhasivat tuomari Unto Nevalaisen Nummella.*

Punaiset vangitsivat valkoisia huvilallaan piilottaneen varatuomari Unto Nevalaisen ja veivät hänet mukanaan Nummelle yhdessä Rafael Ruokosen kanssa. Molemmat miehet vapautettiin, mutta Nevalainen tapettiin kotimat-kallaan 14. huhtikuuta naapurikunnan Nummen puolella. Tekijöiksi epäiltiin ulkopaikkakuntalaisia punaisia. Tapaus muodostui kohtalokkaaksi Sammatin punaisille, joiden teloitusluku nousi paikkakunnan väkilukuun suhteutettuna maan kolmanneksi korkeimmaksi. (Paavolainen 1967, 166–167, 174; Tukkinen 1999, 127–128.) Teloituksia perusteltiin jälkepäin ja yhä tänäkin päivänä nimenomaan rangaistuksena tästä ainoasta punaisten suorittamasta väkivallan teosta: ”ja yhtä monta tapettiin kuin Nevalaisessa oli pistimen jälkiä”. (Heimo & Peltonen 2006, 49–50.)

Tässä vaiheessa myös Litzén päätti hakeutua turvaan ja muutti läheiselle huvilalleen, Lokkalaan. Huvilalla asusti samaan aikaan tunnettu teosofi Pekka Ervast ottopoikansa Jaakko Liukkosen kanssa. Piilopaikastaan käsin Litzén ja Liukkonen asettivat kaksi pommia punakaartin esikuntana toimivan työväentalon lähetyville. Kuultuaan saksalaisten edenneen Karjalohjalle, Litzén lähti sinne yhdessä muiden isäntien kanssa 23. huhtikuuta. Paavo seurasi isäänsä seuraavana päivänä.

15.4. ma Anettava viljaa makasiinista A. Lahtille ja Haapasalolle. Muutin tänä iltana Lokkalaan punakaartia piiloon.

16.4. ti Punakaarti tuli takaisin. asettivat päämajan Työväentalolle.

17.4. ke Illalla laitettiin Jaakon kanssa pommi Luskalan nummelle.

18.4. to 16 P.kaartilaista oli meillä kotitarkastuksella. Katselin heitä Lokkalasta.

19.4. pe Tänä iltana laitettiin taas pommi Nuorisoseuran talon lähelle.

20.4. la Illalla lähtivät p.kaartilaiset Nummelle. Veivät meiltä kuulotorven puhelimesta.

21.4. su Tänään näin Lokkalan akkunasta ensimmäiset valkokaartilaiset. 2 kpl meidän pellolla. Oli käynyt isompi sakkii kirkolla.

22.4. ma Tänään on ollut hiljainen päivä.

23.4. ti Tänään olivat taas valkoiset Sammatissa. Menimme Ervastin ja Jaakon kanssa K-Lohjalle.

24.4. ke PK-laiset ryöstivät E. Joenpellon kankaita. Tuli Helsingistä 25 miestä illalla Sammattiin hyökkäystä varten.

25.4. to Tänään muuttivat valkoset Sammattiin.

26.4. pe Lähdin aamulla Karjan kautta Paavon kanssa Helsinkiin. *Oli laukausten vaihtoa Luskalan ja Haarjärven välillä punak. ja valkok. välillä. 2 punaista kuoli.*

27.4. la On ammuttu Myllykylässä 12 vankia mm. Nybakan Kalle, Mäki, Nurmi ja Stendahl. Tultiin illalla Karjalle.

28.4. su Tulin aamulla kotiin Helsingistä. Nyman tuli mukana. Olin Ylitalossa.

29.4. ma Olimme Nummella ryöstettyä viljaa etsimässä. Nummella oli sitä 10 kuormaa.

30.4. ti Tuotiin 6 kuormaa viljaa Nummelta.

Valkoiset valloittivat saksalaisten avustuksella Sammatin 25. huhtikuuta. Seuraavana päivänä, kun valkoiset suorittivat ensimmäiset teloituksensa, Litzén matkusti Helsinkiin yhdessä Paavon kanssa. Ajankohta oli kieltämättä erikoinen. Paavo kertoi muistelmissaan, että matkan tarkoituksena oli hankkia hänelle uudet silmälasit. Saattoiko silmälasien hankinta olla ainoa syy matkalle vai olisiko Litzén osannut ennakoida tulevia tapahtumia ja katsonut parhaaksi olla olematta läsnä? Kiinnostavaksi asian tekee se, että jotkut paikalliset uskoivat, että teloituksilta olisi säästyty, jos Litzén ei olisi lähtenyt kyseiselle matkalle.

Litzén kirjasi poissaolonsa aikana tehdyt teloitukset, mutta ei merkinnyt enää seuraavia. Esimerkiksi samana päivänä (28.4.), kun hän kävi suojeluskunnan esikuntana toimivassa Ylitalossa, talossa istuva kenttäoikeus oli langettanut ja toimeenpannut tilan mailla kaksi kuolemanrangaistusta ja vielä kolme lisää vapunpäivänä. Litzén ei myöskään maininnut liittymistään suojeluskuntaan. Punaisten vangitsemiset ja teloitukset jatkuivat – lähes 20 sammattilaista teloitettiin toukokuun aikana Sammatissa tai lähikunnissa – mutta Litzénin kalenterissa sota oli ohi. Lukuun ottamatta mainintoja ryöstetyn viljan etsintämatkasta ja 19. toukokuuta nuorisoseurantalolla juhlistua valkoisten voittoa Litzénin kalenterimerkinnät koskivat arkisia asioita ja säähavaintoja. Kuun loppua kohti merkinnät harvenivat lähes kokonaan lisääntyäkseen taas kesäkuussa.

1.5. ke Olin pankissa. Vietiin jauhoja osuuskauppaan 351 kg.

2.5. to Tuotiin 4 kuormaa viljaa Nummelta.

3.5. pe Vietiin jauhoja osuuskauppaan 485kg.

4.5. la Äestettiin kauramaita. *Ylanderska jätti väärää rahaa 365:mk.*

5.5. su –

6.5. ma Kylmää ja kuivaa.

7.5. ti Kylvettiin kauraa Vikströmin luo 4 hl väittä[?]kauraa.

8.5. ke Lähdettiin Vihtiin Kupilaisen ja Löökullan kanssa ryöstettyjä tavaroita etsimään.

9.5. to Oltiin yötä Pusulan Solbakassa. Tulimme iltapäiväll' kotiin. Ei löydetty mitään. Tuiskuaa.

10.5. pe Olin Lohilammella. –5c aamulla.

11.5. la –

12.5. su –

13.5. ma –

14.5. ti –

15.5. ke Olin jakamassa jauhoja osuuskaupassa ja pankissa. Kylvin herneitä.

16.5. to Kylvin ohria.

17.5. pe Ajetaan sontia? Kuiva ilma ja kova länsituuli.

18.5. la Ajetaan lantaa perunamaahan.

19.5. su Olin illalla nuorisoseurantalolla jossa oli suojeluskuntalaisilla tanssiaiset.

20.5. ma –

21.5. ti Olin kuntakokouksessa.

22.5. ke –

23.5. to Laskettiin karja ulos.

24.5. pe Istutettiin perunoita. Olin illalla Lassilla ja Kirmalla.

25.5.–31.5. (ei merkintöjä)

Sammatin suojeluskunnan henkilökortistosta ilmenee, että Litzénille myönnettiin parinkymmenen muun sammattilaisen suojeluskuntaan kuuluneen henkilön tavoin Vapaussodan muistomitali osallistumisesta Etelä-Suomen taisteluihin ”paroni Hamiltonin” joukoissa. (SArk SaSk.) Kyse oli Hangossa maihin nousseesta kreivi Gilbert Hamiltonin johtamasta tiedustelujoukosta. (Uola 4.11.2004.) Mitali tosin annettiin ”kaikille vapaussotaan hallituksen puolella osaa ottaneille”, mutta se edellytti aktiivista osallistumista sotatoimiin. (Hämäläinen 1992, 101–124.)

Sisällissodan jälkeisinä vuosina Litzén osallistui ahkerasti Sammatin suojeluskunnan Oldboys -komppanian järjestämiin harjoituksiin ja ampumakilpailuihin. Lisäksi suojeluskunta juhli vuosittain paikallisosaston perustamisesta 9. huhtikuuta. sekä vapaussodan päättymisen juhlaa 16. toukokuuta. Paavo liittyi suojeluskuntaan vuonna 1922 ja Hanni Lotta Svärd -järjestöön. Isä ja poika ottivat osaa Lapuanliikkeen järjestämään talonpoikaismarssiin heinäkuussa 1930. Kaikki kolme kuuluivat järjestöihin niiden lakkauttamiseen vuonna 1944 asti. Vuonna 1945 Paavo liittyi paikalliseen Suomi–Neuvostoliitto-Seuran osastoon tarkkaillakseen vastaperustetun seuran toimintaa. Seuraavana vuonna hänet pidätettiin kuukaudeksi asekatkennästä epäiltynä, mutta vapautettiin näytön puutteessa. Suomi–Neuvostoliitto-Seuralle pidätys oli kiusallinen, ja Paavo erotettiin tämän vuoksi seurasta. (SArk SaSk; SArk SaLS; Ks. myös Kallio 2002, 348, 407, 416–419.)

Vahvasta isänmaallisesta toiminnastaan huolimatta Lietzénin perhe säilytti yli luokkarajojen ulottuvan avoimuuden, suvaitsevaisuuden ja uteliaisuuden muita aatteita ja näkökantoja kohti. Työväentalon kynnyksestä ei muodostunut liian korkeaa perheen ylitettäväksi, ja punakaartiin kuulunut

suutari August Ylander sai käydä Lietzèneillä töissä sisällissodan jälkeenkin.

Ulkoistettu syyllisyys

Kaikkia tarinoita ei koskaan kerrota, sillä myös tarinankerronnassa on aina kyse valinnoista, mikä tarina kaikista tarjolla olevista vaihtoehdoista kerrotaan, mistä näkökulmasta ja mitä jätetään kertomatta. Tarinankerronta on strategia, jolla ihmiset voivat hallita omaa elämäänsä ja kokea toimijuutta. Tarinaa muokataan dialogissa muiden kanssa, kunnes se vastaa kertojan mielikuvaa asioiden tilasta. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna ei ole merkitystä, onko tarina tosi vai ei, vaan ainoastaan itse kerronnalla. (Jackson 2002, ii, 14–17.) Yleisen käsityksen mukaan punaisten korkeaan teloituslukuun Sammatissa olivat syyäpäitä pääasiassa ulkopuoliset⁹, saksalaiset ja mustiolaisista koostuva Länsi-Uudenmaan pataljoona. Paikallisen suojeluskunnan osuus rajattiin koskemaan lähinnä yhtä tiettyä, muutama vuosi ennen sotaa paikkakunnalle Porista muuttanutta Löökullan isäntää, Juho Vannasta. Ennen sisällissotaa arvostettu ja kunnioitettu isäntä muuttui pian sodan jälkeen persona non grataksi. Haastatteluaineistossa Vannas esitettiin eräänlaisena pahuuden ja omalaatuisuuden ruumiillistumana, jonka nimiin vietiin jopa vaimon murha. Kaikissa kertomuksissa korostettiin Vannaksen ulkopuolisuutta, sitä että hän ei ollut yksi meistä sammattilaisista. (Heimo 2000, 64–66; Heimo & Peltonen 2006, 50–52.)

Kertoja: – – tämä Sammatin korkea, korkea telotusprosentti johtu juur niist vieraista, kun tänne tulivat, ne saksalaiset ja sitten ruotsalaiset, ei ne sammattilaiset, ne ois jääny hyvin pieneen se juttu.

Haastattelija: Joo.

Kertoja: Ei ne, ei ne ois, kyl se ois hyvinki pienee jääny, mut kun ne tuli ja sitten siäl oli, siäl oli joku esikunnassa oli joku semmonen, se oli vieras miäs kans [Vannas], mut se oli jostaki muualta tullu, niin oli, se vaikutti niin paljon, mut ei sammattilaiset itte kantanee kaunaa. Eikä se oli, siin, siin on niin väärä kuva sammattilaisist ku saatu sikäli juuri, et se ois ollu niin, niin kun näyttäis niin kun tääl Sammatti ois hirveen kiihkee seutuu ollu. Ei ne kanta-asukkaat sitä vaikuttanu yhtään mitään, jollei ois ketään sivullisii tullu, niin tääl olis hyvinki piäni ollu se, se olis ihan normaali juttu ollu niin kun muissakin. Karjalohjal esimerkiks, siäl ei oo kun yks ainoa miäs tapettu. (Mies s. 1908, TKU/A/91/233: 3.)

⁹ Marko Tikka (2004, 64) huomasi vastaavan ilmiön sisällissodan laittomia kenttäoikeuksia koskevassa tutkimuksessaan. Vastuulliset tahot olivat muualta eikä heitä henkilöity tai yksilöity.

Olen tulkinut Vannasta koskevat kertomukset Nevalaisen murhaa koskevien kertomusten tapaan keinona selittää sisällissodan ankaraa jälkipuintia Sammatissa. (Heimo & Peltonen 2006.) Muiden sammattilaisten isäntien, erityisesti Fredrik Litzénin, kerrottiin erityisesti vastustaneen teloituksia, mutta olleen voimattomia muualta tulleiden edessä. Toinen keino käsitellä syyllisyyskysymystä oli korostaa suojeluskuntalaisten kunnollisuutta ja urheutta, kuten seuraavassa kertomuksessa. 26. huhtikuuta teloitettun torpparinpoika August Nymanin kohtalo ei ole kertomuksen pääasia, vaan saksalaisupseerin häikäilemättömyys ja valkoisten joukkoihin kuuluneen suomalaislääkärin rohkeus kieltäytyä hänelle langetetusta tehtävästä.

Haastattelija: Tiedätteks te yhtään, kuka niitä oli telottamassa sitten?

Kertoja: Niin, kyllä se näin on, että *mää voin sen aivan hyvin kertoa, koska mulle niin, niin kertos Fredrik Litseen tota*, hän kertosi, että he olivat siellä sen, siellä koulun, Koivikon koulun lähellä, et siel oli ni tais-telu ollu, kun punaset tuli semmosta mettätietä Nummel ja siel oli kaks miestä vahris, nii ja siinä yks miäs kaatus ja yks miäs haavottus punasist. Ja sinnen oli, se vietiin ja sitten tiakonissa asus aika lähel siin puolen kilometrin pääs ja diakonissa sitoi sen ja se vietiin sitten niin yhteen paikkaan sinne ja tuli saksalainen aliupseeri sinne sitten tarkastamaan jotan, mitä hän oli sit oli, kun oli kuullu, että niit oli saksalaisii muutamii sit Sammatis. Ja siel oli oli tulkkina lääkäri Malmkreen [Malmgren] Karjalohjalta. *Ja, ja Oinoo kertosi, et hän oli siinä viäres. Hän ei saksaa osannu*, mutta se oli tarjonnu lääkäri Malmkreenille niin parapellumi [aseen] ja käskeny ampumaan sen, sen vankin. Se oli tuotu sieltä sitten. Niin Malmkreeni oli sanonu, et suomalainen lääkäri ei ammu haavottunut sotavankii. Ja siit tuli niin kova välienselvitys. Se oli ampunu saksalaine sen ja oli uhkannu, et seuraaval kerral, jos hänt vastaan on. *Ja tämä on siis totta, tämä miäs, joka mul kertosi sen, niin, nii hän oli mulle niin hyvä tuttava, et vanhaa sukuakin ollaan* ja, ei sitä paikkakuntalaiset tämmöttii hyväksyne. (Mies s. 1908, TKU/A/91/240: 7.)

Vaikka paikallishistoriallisena asiantuntijana tunnettu kertoja kuvasi tapahtuman Fredrik Litzénin todistamaksi, ei asialle löydy vahvistusta Litzénin kalenterista, kuten ei kaikille muillekaan Litzénin kokemiksi esitetyille tapauksille. (Heimo 2007.) Kysymys ei ole siitä, todistiko Litzén nämä tapaukset vai ei, vaan siitä, että esittämällä tapaukset yhteisön arvostetun jäsenen kokemina ne paitsi saavat lisäuskottavuutta myös muuttuvat todistusvoimaisiksi selonteoiksi siitä, mitä Sammatissa vuonna 1918 tapahtui, ja kertojat välttyvät selityselvöllisyydestä. Selonteot muuttuvat entistä vakuuttavamiksi, kun kertoja sijoitetaan tiettyyn puhujakategoriaan, tässä tapauksessa paikallishistoriallisen tietäjän kategoriaan. Kategoriaan kuuluminen oikeuttaa tietynlaisen tiedon ja tietämyksen hallitsemiseen. (Jokinen 1999, 135–136; Potter 2000, 114–115, 132–133.) Paikallishistorialliseen tietäjyyteen sisältyy sellaisia ominaisuuksia kuin vakavasti suhtautuminen, objektiivisuus, faktaperusteinen tietäminen ja totuudessa pysyminen.

Vain muistamistako varten?

Olen lukenut sammattilaisen Fredrik Litzénin kalenterimerkintöjä sisällissodan ajalta ja kiinnittänyt huomiota niihin asioihin, jotka hän on halunnut muistaa, sekä erityisesti niihin, jotka hän on halunnut unohtaa ja jättänyt ne tästä syystä mainitsematta. Litzénin luoma kuva sisällissodan tapahtumista on sen takia merkittävä, että yhteiskunnallisen asemansa vuoksi Litzéniin on toistuvasti viitattu erityisen objektiivisena ja luotettavana silminnäkijänä kevään 1918 tapahtumille korostamatta Litzénin kuulumista suojeluskunnan johtoon.

Maltillisena ja asiallisena tunnettu Fredrik Litzén oli elinaikanaan yhteisönä arvostetumpia jäseniä ja nautti luottamusta yli luokkarajojen, ja täytti näin ollen kaikki hyvälle silminnäkijätodistajalle asetetut vaatimukset: hän oli objektiivinen, luotettava ja tarkka havainnoitsija. Litzénin kautta nämä ominaisuudet laajenivat koskemaan koko hänen perhettään. Erityisesti tämä koski Litzénin poikaa, Paavaa, josta esimerkiksi Tauno Tukkinen on todennut kuvattaessaan valkoisten Sammatin valloitusta: "Oinon talon 11-vuotias Paavo Lietzén teki nuoresta iästään huolimatta tarkkoja merkintöjä päiväkirjaansa. Aikaa riitti, sillä koulukin oli loppunut jo 8.4. Lietzén kertoo –". (Tukkinen 1999, 45.) Kerrotut tapahtumat saavat lisävakuuttavuutta, kun ne kerrotaan silminnäkijätodistajiksi nimettyjen Lietzénien nimissä.

Vaikka tänä päivänä merkitsemme kalentereihimme kaikenlaisia tietoja tulevista tapahtumista muistettavaksi, almanakkoja voi muistikirjojen tapaan käyttää muistuttamaan menneistä tapahtumista. Fredrik Litzén käytti almanakkojaan selvästi jälkimmäistä tarkoitusta varten. Päiväkirjoihin liittyy myös ajatus siitä, että niihin merkitään ainoastaan merkityksellisiä eli muistamisen arvoisia asioita; kyse on aina valinnoista, siitä mitä muistaa ja mitä unohtaa. Litzén ei esimerkiksi mainitse kaikista teloituksista eikä liittymisestään suojeluskuntaan. Miksi? On vaikea kuvitella, että selvästikin tunnollinen ja tarkka muistiinmerkitsijä Litzén olisi pelkästään "unohtanut" merkitä kyseiset asiat. Kysymys ei liene myöskään siitä, että nämä asiat olisivat olleet niin triviaaleja, että niitä ei ollut tarpeen mainita. On mahdotonta sanoa mitään varmaa siitä, miksi Litzén merkitsi joitakin asioita kalenteriinsa ja joitakin ei. Yksi vaihtoehto on se, että asemastaan tietoinen Litzén otti merkintöjään tehdessä huomioon sen mahdollisuuden, että hänen kalentereitaan saatetaan vielä jonain päivänä lukea ja loi sellaisen kuvan Sammatin keväästä 1918 kuin katsoi parhaaksi muistaa.

LÄHTEET

Arkistolähteet

- Kotimaisten kielten tutkimuskeskus
Suomen kielen nauhoitearkisto, murreäänitteet (SKNA).
- Sota-arkisto (SARK)
Sammatin Lotta Svärd -yhdistyksen paperit (SaLS).
Sammatin suojeluskunnan henkilökortisto (SaSk).
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto (SKS Ki)
Lietzénin perheen kokoelmat.
Fredrik Litzénin kalenterit vuosilta 1905–1963.
Paavo Lietzénin muistelmat.
- Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistot.
TKU-arkiston kokoelmat (TKU).
TYKL-arkiston kokoelmat (TYKL).
- Turun yliopisto, Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen arkistot ja kokoelmat.
Äänitearkiston kokoelmat (TYSKÄ).

Muut lähteet

- UOLA, MIKKO. Sähköpostiviesti tekijälle 4.11.2004. Tekijän hallussa.

Kirjallisuus

- ALANKO, AKI 2005: Almanakat kertovat ajastaan. *Hiidenkivi* 1/2005, 118–19.
- EKREM, CAROLA 2002: *Lev lycklig, glöm mig ej! Minnesböckernas historia*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- FOTHERGILL, ROBERT A. 1974: *Private Chronicles. A Study on English Diaries*. Oxford University Press, London.
- FRYKMAN, JONAS & ORVAR LÖFGREN 1989: *Den kultiverade människan*. Liber, Malmö. [1979]
- HEGLLI, GRY 2000: *Skoldagboken: En folkloristisk studie av unge jenters skrivehandling*. Universitet i Bergen, Bergen.
- HEIMO, ANNE 2000: "Se oli simmost sukkelaar aikaa." Mikä sammattilaisia vuodessa 1918 nauattaa? JONI KREKOLA & KIRSTI SALMI-NIKLANDER & JOHANNA VALENIUS (toim.): *Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia työväen huumoriin*, 50–76. Väki Voimakas 13. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- 2007: The Use of Eyewitness Testimony in Constructing Local History. What Really Happened During the 1918 Finnish Civil War in Sammatti? MARKKU LEHTIMÄKI & SIMO LEISTI & MARJA RYTKÖNEN (eds.): *Real Stories, Imagined Realities: Fictionality and Non-fictionality in Literary Constructs and Historical Contexts*, 247–272. Tampere Studies in Language, Translation and Culture. Tampere University Press, Tampere.
- HEIMO, ANNE & PELTONEN, ULLA-MAIJA 2006: Memories and histories, public and private: after the Finnish Civil War. KATHARINE HODGKIN & SUSANNAH RADSTONE (eds.): *Memory, History, Nation: Contested memories. Studies in Memory and Narrative*, 42–56. Transaction Publishers, New Brunswick. [2003]
- HENRIKSSON, BLANKA 2007: "Var trogen i allt" – *Den goda kvinnan som konstruktion i svenska och finlandssvenska minnesböcker 1800–1980*. Åbo Akademis förlag, Åbo.
- HODGKIN, KATHARINE & RADSTONE, SUSANNAH 2006: Introduction. KATHARINE HODGKIN & SUSANNAH RADSTONE (eds.): *Memory, History, Nation: Contested memories. Studies in Memory and Narrative*, 1–21. Transaction Publishers, New Brunswick. [2003]
- HÄMÄLÄINEN, ERKKI J. 1992: Sukututkija vapaussodan jäljillä. *Genos*. Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirja 63: 4, 101–124, 141. [online] <http://www.genealogia.fi/genos/63/63_101.htm>

- JACKSON, MICHAEL 2002: *Politics of Storytelling: Violence, Transgression and Intersubjectivity*. Museum, Tusculanum Press, Copenhagen.
- JOENPELTO, EEVA 1991: *Avoin, hellä ja katumaton*. WSOY, Helsinki.
- JOKINEN, ARJA 1999: Vakuutteluvan ja suostutteluvan retoriikan analysoiminen. ARJA JOKINEN & KIRSI JUHILA & EERO SUONINEN (toim.): *Diskurssianalyysi liikkeessä*, 126–159. Vastapaino, Tampere.
- KALELA, JORMA 2004: Politics of History and History Politics. Some Conceptual Suggestions as to Political Aspects of History. JOHANNA VALENIUS (toim.): *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 2004*, 5–26. Helsingin yliopiston ja Turun yliopiston poliittisen historian laitokset, Helsinki & Turku.
- KALLIO, VEIKKO 2002: *Sammatti. Elias Lönnrotin kotipitäjä*. Otava, Helsinki. *Kotiseutu* 1/1981.
- LIPPONEN, ULLA 1992: *Tyttöjen runovihko perinnettä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LORENZEN-SCHMIDT, KLAUS-JOACHIM & BJØRN POULSEN (eds.) 2002: *Writing Peasants. Studies on Peasant Literacy in Early Modern Northern Europe*. Landbohistorisk Selskab, Gylling.
- NORKOLA, TERO 1995: ”Tavallisten ihmisten” päiväkirjat – merkintöjä marginaalissa. ANNA MAKONEN & TEEMU IKONEN (toim.): *Karnevaali ja autioma. Kirjallisuustieteellisiä tutkimuksia*, 111–134. Helsingin yliopiston Yleisen kirjallisuustieteen, Teatteritieteen ja Estetiikan laitoksen julkaisusarja N:o 1. Yliopistopaino, Helsinki.
- MAKKONEN, ANNA 1997: *Lukija, lähdekö mukaani? Tutkielmia ja esseitä*. Suomalaisen Kirjallisuuden seuran toimituksia 689. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PAAVOLAINEN, JAAKKO 1967: *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 II. Valkoinen terrori*. Tammi, Helsinki.
- PELTONEN, ULLA-MAIJA 2003: *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 894. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- POTTER, JONATHAN 2000: *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. Thousand Oaks, London & Sage Publications, New Delhi. [1996]
- SAARINEN, TUIJA 2003: *Poikkeusyksilö ja kyläyhteisö. Tutkimus Heikan Jussin (Juho Mäkäräisen) elämästä ja huumorista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 917. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SALMI-NIKLANDER, KIRSTI 2004: *Isekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 967. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- STOKLUND, BJARNE 1980: On Interpreting Peasant Diaries: Material Life and Collective Consciousness. *Ethnologica Europaea*, XI: 2, 191–207.
- 2002: Danish Peasants in the Process of Modernization. Some Notebooks and Diaries from the Period of Land Reform in the Late 18th and Early 19th Century. Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt & Bjørn Poulsen (eds.): *Writing Peasants. Studies on Peasant Literacy in Early Modern Northern Europe*, 87–97. Landbohistorisk Selskab, Gylling.
- SÄÄSKILAHTI, NINA 2000: Ajasta ja kulttuurista. Bo Lönnqvist (toim.): *Arjen säikeet – aikakuvia arkielämään, sivilisaatioon ja kansankulttuuriin*, 13–29. Gummerus Jyväskylä.
- 2001: Oikein pukeutunut ja sisäisesti hyvä. Ilmari Vesterinen & Bo Lönnqvist (toim.): *Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta*. Tietolipas 179, 193–209. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- TIKKA, MARKO 2004: *Kenttöaikeudet. Väliittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. Bibliotheca Historica 90. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- TUKKINEN, TAUNO 1995: *Vuotisodasta jatkosotaan: Paavo Lietzénin ja Reino Rannikon sotapäiväkirjat*. Tuomo Tukkinen, Karjalohja.
- 1999: *Teloittajien edessä. Ihmiskohaloita Karjalohjalla, Sammatissa, Nummella, Pulusalla, Nurmijärvellä, Vihdissä ja Inkoossa 1918*. Tuomo Tukkinen, Karjalohja.
- VILKUNA, KUSTAA 1998: *Vuotuinen ajantieto. Vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisesta talous- ja sääkalentereista enteineen*. Otava, Helsinki. [1994]

ANNE HEIMO: "Great anxiety has spread through the country" – *The Finnish Civil War in Fredrik Litzén's 1918 calendar*

Academic research on autobiographical materials has increased immensely in recent years. In my article I focus on an overlooked form of autobiographical writing, the calendar notes of Fredrik Litzén (1875–1963). At the time one of the wealthiest men in his home town Sammatti. Litzén made daily notes on events related to the 1918 Finnish Civil War. The death toll of the Reds in proportion to the population in Sammatti was the third highest in Finland whereas only one White died.

In the latter part of the article I examine the way in which the memories of Fredrik Litzén and his family have been actively used by experts on local history to construct the official version of what took place in Sammatti in 1918. Official history does not necessarily have to be in written form. Nevertheless, this is the version, which has achieved the most established position in society. By means of rhetoric discourse analysis I will show, that this has as much to do with who is speaking than with what is actually being said. If at times people lay claim to memories of what evidently never happened or to a version different from reality, this does not mean that these memories are to be rejected as false or invalid, but that different questions need to be asked.

My article is closely related to my study on the oral-literary local tradition of the 1918 Finnish Civil War in Sammatti, and how it has changed since the losers of the war, the Reds were given recognition for their losses in the 1960s.